

KISFALUDY SÁNDOR LIZÁJA.

Liza-ciklusnak nevezte e sorok írója Kisfaludy Sándor költői alkotásainak első, az 1809-iki nemesi fölkelés előtt írt csoportját,¹ mindazt, ami országos híré-nevét, dicsőségét megszerezte, és ami költészetéből jórészt ma is él. Mert valamennyi ekkor született műve egyazon érzés művészi érzékitése, egyazon ihlet megnyilatkozása volt. Ezt a vélekedést magáévé tette az egész ciklust egységes alapihlet fokozatos kifejtésének mondja Horváth János is²; hogy az ihletkör középpontja Szegedy Róza volt, az régibb viták lezajlása után Császár Elemér könyve óta³ nem volt kétséges. Egy mostanában megjelent doktori értekezés szerzője, Pais Károly⁴, aki szorgos kutatásokkal néhány meglepő, új eredményre jutott, másképen látja a régi problémának már régóta nem kérdéses megoldását. Új föltevése miatt dolgozatának ismertetése helyett szükségesebbnek mutatkozik, hogy magát a problémát vizsgáljuk meg újból.

A *Napló és francia fogságom* Kisfaludynak első olyan alkotása, amelyben szerelme Szegedy Róza iránt megszólalt. E Heinrich Gusztávtól is dicsért írás nyomtatott szövegét (Angyal kiadását) Pais összehasonlította a kézirattal és érdekes fölfedezést tett: megállapította, hogy a kéziratban kihagyások, vakarások és javítások vannak. Pl. valaki — Kisfaludy Sándor — utólag, más tintával és nagyobb betűkkel egy kivakart név helyébe azt írta, hogy: *Szegedy Róza*. Itt a kivakart név fontos volt. Pais föltevését, hogy az (Zalabéri) *Horváth Róza* neve volt, a kézirat megvizsgálása után valószínűnek tartom. Evvel és a további helyesbitésekkel új, érdekes részletek tárulnak fel. Kiderül, hogy Horváth Rózához költőnket sokkal melegebb emlékek fűzték, mint azt a *Két szerető szívnek történetében* maga előadja.⁵ Az ismert gógánfai jelenetből tudjuk (1796 farsangján történt — március 6-án költőnk már Traisskirchenben van), hogy Szegedy Róza kikoszarazta költőnket.

¹ Kisfaludy Sándor *Hátrahagyott munkái*. (Hh. M.) 1931. 24. l.

² *Kisfaludy Sándor*. Budapest, 1936. 37—38. l.

³ *Kisfaludy Sándor*. 1910.

⁴ *A két Kisfaludy Sándor*. Cegléd, 1937.

⁵ *Minden munkái* (MM). Angyal D. kiadása, 1892. VI. 541. l.

«Hogy ki ne tanulják szívem keserves állapotját — írja Kisfaludy — jó kedvet kelle színlelnem; és dühösségemben szilaj vidámságra fakadtam. Alkonyi Czenczivel (*Horváth Rózával*) játszottam, és dobáltam, mint a lapdát. Én, ki a táncot soha se kedvellém, muzsika nélkül is szinte az eldülőség táncoltam véle. Szemébe mondtam neki: 'Legyen Feleségem.' A gyermeke valóságnak vévén szilaj játékomat, Annyához igazított. Bizony remekje vagy, Öcsém, a mulatságnak' mondá az öreg Jegenyey (?) és poczokja szinte megpattana a nevetésben.»

A már házasetben írt ez a részlet természetesen szépíti szerepét Szegedy Róza előtt és (Pais eredményeit ösmerve, azt is elmondhatjuk) torzítja a történeteket. A kis, ekkor 14 éves Horváth Róza temperamentuma mélyebb emlékében maradt, mint e sorokból gondolnók. Szegedy Róza viselkedésétől megbántva, Milanó felé vívő útjában a kisleányt «nem tudja kiverni fejéből», ez a «szerelmes gondolat gyakran belécsapott szívébe és sebes nyomát hagyta benne — sokszor eped ezen leánykáért»; Skublics Imrét is megkéri, hogy leveleiben «Horváth Roziról megemlékezzék.» Annál megbízhatóbb Paisnak ez a fölfedezése, mert az idézett részletek a kézirat első 44 lapjáról valók s erről az első csoportról (Camparáig) azt tartja a tudomány, hogy Kisfaludy valószínűleg elküldte barátjának.¹ Hiteles a további két részlet is, de még mindig az útból való. Az egyik szerint Felicianóban² «Zalabért és a három oda való Gratiákat» látja Aurorával felkelni;³ a másikban a sorsot arra kéri, hogy Skublitsot és Horváth Rózit láthassa ismét — «ah dobogj, dobogj szegény szívem! — édesen fájssz úgy-e?...»

A rövidke élmény kétségtelenül elevenebben hatott költőnkre, mint eddig tudtuk, s ennek kikutatása új részlettel gazdagította Kisfaludy Sándor életének ismeretét. A szerzőnek e fölfedezésére épített következtetései azonban már nagyon merészek és megokolatlanul túlzottak. Kereken kimondja, hogy a «Liza-ciklus» munkáit, bár «valóban egyfajta ihletből születtek» — a *Két szerető szívnek történetét* kivéve — «semmiképpen sem lehet Lizához = Szegedy Rózához kapcsolni», fogantatásukban «*Szegedy Rózának jóformán semminémű szerepe nincs*», sőt utóbb, hogy «a Napló és francia fogságom, a Himfy Szerelmei meg az első regék fogantatása *Zalabéri Horváth Rózi iránt érzett szerelméhez kapcsolódik.*»⁴ Ez a határozott és merész kijelentés ellenkezik minden megelőző véleménnyel és állásponttal; igazát ezért kell megvizsgálnunk a Pais kutatásai óta már

¹ A kéziratban a camparai levél végén ott áll: «Eddig küldtettem el Maylandból!»

² MM. VII. 308. l., a köv. idézet 323. l.

³ Pais kikutatta, hogy Zalabéri Horváth Józsefnek három leánya volt, Rózi, a legkisebbik, 1781. május 21. szül. és 1800. márc. 9-én Almásy Jánoshoz ment férjhez.

⁴ Id. m. 4., 16. és 30. l.

hiteles szövegű *Napló* alapján, de meg kell szólaltatnunk ennek ikertestvérét¹, magát a *Kesergő szerelmet* is.

Kisfaludy Sándort, mikor március első napjaiban Bécsből a helyőrségi ezredhez indult, a fentiek szerint három szerelem emléke kísérte útjában,

1) Medina Máriáé, «a' kinek karjai között a' legbujább,² de leggyönyörűbb szerelemnek ölében egy ideig boldognak vélem magamat.»³ Bécsben töltött három esztendeje csupa öröme életének: kivált «Bétsben egyedül te, én felejthetetlen Medinám!»⁴ Ez a heves érzéki mámor, amely elutazása előtt, utolsó találkozásukkor⁵ még egyszer föllángolt, sokáig emlékében maradt.⁶ Hiszen forró véréről maga is panaszkodik Skublicsnek: «Ha néked is úgy kellene küszködnöd indulataiddal, mint nekem, hidd el, nehezebb volna azokat zaboláznod.» De büszke volt rá, hogy «önnön erőm által ragadtam ki magamat kedves Syrenemnek karjaiból.» Volt idő, mikor Medina-emlékeit is meg akarta örökíteni,⁷ de bizonyos, hogy ennek a szerelmének semmi köze a *K. Sz.* keletkezéséhez, mint ahogyan nincsen utóbb a klagénfurti grófnénak sem, pedig e viszonya idejében már javában irogatta Himfy-strófáit.

2) Zalabéri Horváth Rózi képe — az imént átélt jeleneteknek egészen közvetlen, friss emlékével — útjában még jó darabig kísérte, egyszer még Milanón túl is föléled benne. Az idézett helyeken kívül még két érdekes részlet szól róla — ha ugyan, elfogadva Pais föltevését, a bennük szereplő *Rózi*-nevet Horváth Rózira magyarázzuk.

«Tsak Rózi szerez gyakran nyughatatlanságot. Ő és te hibáztok szívnemnek és vagytok tárgyai forró kíváнатimnak. Imre! Iparkodjál barátodnak meghódítani ezt a' természetemmel meg egyező leányt; az én ismeretségem még igen új véle — Ujabb, mint sem hogy valamit kezdhették. Szívem teli vagyon véle. — Őtet látom, hallom, érzem mindenben, mindenütt, mindenkor; annyira meg vagyok általa bájolva.»

Bécsújhely, március 8.

«Képzelő-erőm Rozit mind azon kellemekekkel, mellyek tulajdoni, ma elejbé rajzolván, szívem ezerféle szerelmes érzeményekre olvadt; — 's akár miként kényszeritem is magamat, ki nem tudám őt vetni fejből. —

¹ Hh. M. 26. l. és Györi Szemle, 1930. 84. l.

² Csak a kéziratban.

³ M. M. VII. 350. l.

⁴ A kéziratban. Id. Pais k. 19. l.

⁵ Császár id. m. 52. l.

⁶ «A' ki nékem egy időben annyi boldog órát szerzett, olly isteni gyönyörüséget varázsolt... a' ki engem egy korig a' földön üdvezített... emlékezete édes maradand minden időben.» Magasztalásában még blaszfémiaira is vetemedik ápr. 22-iki (Welsch-Michel) levele végén: «Te vagy áldott az asszonyok között, Mária Medina!» (*Kézirat*)

⁷ Hh. M. 11. l., M. M. VI. 353. l. és *Francia fogságom* c. kézirata. (N. Múzeum, 626. Oct. Hung.)

Ez a leány egészen bírja szívemet. Segedelmet Barátom! *Nem hijába ójtom én magamat mindég e' három zalabéri gráciától; — veszedelmes Paphos ez egy jó ízlésű Pásztorlegénynek. — O be irigyendő leszen sorsa azon szerencsés Faunnak, a' kinek e' kis Pasithea részül jutand.»*

Bruck, március 15.

Utolsó melegebb ömledézése, s ezt már említettük, Judenburgból, március 20-ról való; utoljára Fontanában, július 19-én említi, hogy Horváth Róziért dobog szíve, de közben nem esik róla szó és Franciaországban eszébe sem jut már. — Mindebből nyilvánvaló, hogy Paisnak igaza van: a *Napló és franczia fogságomban* két Rózi szerepel, s az egyikről eddig ebben a vonatkozásban nem tudunk. De nem mutat rá, hogy ez az emlék csak a közvetlen benyomások melegében, mindjárt az első hetekben eleven s a távolsággal együtt halványodik. Kisfaludy ekkor is tudja, hogy az ismeretség még igen új. Házasságról sohasem beszél és csak irigyli a *faunt*, akinek ez a kis Pasithea részül jut majd. Draguignanban pedig, mikor az első Himfy-strófiák születnek, már csak Szegedy Rózáról van szó és a badacsonyi szüretéről. . . .

3) A badacsonyi szüret édes emlékezete után nagy meglepetés volt költönkre, hogy Szegedy Róza őt hidegen fogadta, «úgy, hogy ... a' néhány hónap előtti szívességet az előtte legbecsesebb leányszívben egészen kihaltnak, vagy talán helyzete által kitiltottnak gyanítá.» Okát abban kereste, hogy a testőrségtől elcsapták, de része lehetett benne a Medináról szóló híreknek is. «... És eltökéllé magában: elveszni a' világ' zavarjában, a véres harcokban.»¹ Ez az önéletrajzi rész kései ugyan, de ebben a fogalmazásában bizonyosan igaz; a *Két szerető szív története* is elmondja (s ez már Szegedy Rózának nem másíthatja meg a Szegedy Rózával történeteket) hogy Gógánfán a leány nemcsak megvetéssel kikosarazta szerelmi vallomását,² hanem másnap reggel el is utazott, «szerencsét kívánván» költönknek.³ A gögös leány lenéző, hideg bánásmódja tehát valóban sebet ütött szívéen, s Itáliába ez a hármas emlék kísérté el: a Medinával átélt forró viszony emléke, a temperamentumos gyermekleányért, Horváth Róziért való epedés és a Szegedy Róza viselkedésének önérzetét is bántó tudata. Az első kettő, láttuk, minél messzebb távozik, egyre gyengébb lesz; az utóbbi, ismételt vallomása szerint harcba távozásának oka, egyre elevenebb.

Szegedy Rózáról egy percre sem feledkezik meg, s róla mind jobban erősödő érzellemmel, jóval többször van szó, mint a másik kettőről. A fent előadott előzményeket igazolja, hogy elsűl arra kéreti, *ne nehezteljen rá, sőt szánakozzék rajta.*⁴ Comparából

¹ M. M. VII. 397—398. l. — Majdnem szószertint ismétli M. M. VI. 387—388. l.

² M. M. VI. 449. — ³ U. o. VI. 540. l. — ⁴ M. M. VII. 241. l.

az osztrák-olasz határról már utána küld egy sóhajtást: bár csak vele lenne a szép naplemente gyönyörűségében. Egy olasz könyv olvasása, amelyben jeles asszonyokról van szó, eszébe juttatja, hogy Szegedy Róza, ha e könyv kezébe akadna, «*még jobban elbízna magát*»¹ — s útjának legnagyobb élményekor, a Colle di Tenda vadregényes szakadécai között, lelke «a gyönyörűségnek ölében rengettetvén a' szerelemtől, várja jutalmát — — — hijába, nem lehet — nints mód benne. — — — O te és Szegedy Rózi! mért nem vagytok ti itt? — A' ti lelketek minden szépet, minden nagyot tökéletesen érez.» — Hogy nemcsak barátságát akarja megszerezni, hanem igenis tépelődik rajta, hogy feleségül vegye, azt épen azok a Draguignanban írott sorok igazolják,² amelyeket Pais másként magyaráz:

«Szegedy Rózi valóságos Phenix hazánkban. — — — Mondj még egyet, ha ismersz, és én örülni fogok. — Innen jön az mi nálunk, hogy az olyan leányokat, mint Szegedy Rózi (*bátran olvasható neki ezt a tziikkelyt*, vagy ha sorsomról valamit tudni méltóztatik, az egész gyűjteményjét a' külföldön írt leveleimnek), példának okáért, nem tanácsos, vagy éppen veszedelmes feleségül venni: mert el bízván magokat a' lélek' illy drága és mi nálunk olly ritka kintsének bírásában — — — despotizálni és tyrannizálni akarják (férjeiket). — — — Nem úgy van ez itt Frantzia országban; ez a drága kints itt közönséges lévén — — — Szükségesebb lett volna ő nekie Frantzia országba utaznia arra, hogy *egy időben boldogító feleség legyen*, mint nékem — — — , hogy valaha boldogító férj legyen.»

Ez a gondolat foglalkoztatja s érik ki benne szüretre. Ekkor megújul lelkében Badacsony emlékezete; elevenen emlékezik az ott történetekre:

«és megujultak bennem mindazok az érzemények, melyeket Szegedy Rózi keltett bennem, kivált Szigligetben.³ — Ha a' sors szerentséssé akarna tenni, tsak azt kellene nékie ki munkálni, hogy most parolánkra haza eresszessünk és én legottan a' tengerre ülvén — — — egyenesen Zala várméyébe venném utamat — mint dobog szívem!»⁴

Érzelmét még fokozza a *Nouvelle Héloïse* olvasása, Petrarca, és Laurájának Szegedy Rózára hasonlító képe. Mindez így van az immár hiteles szövegű kéziratban, amelyről Pais mondja el, hogy «*mindenesetre korábban írta*, illetőleg öntötte végleges formába Kisfaludy, mint ahogy Szegedy Rózával felelevenítette a régi kapcsolatokat.» Különösen hangzik ezek után, ha a *Naplóról* mégis azt állítja, hogy «ugyanaz történt végeredményben, mint a *Kesergő* szerelemmel; a költő átalakította a már megírt munkát: a *feleségére alkalmazta*.»⁵ Azt hiszem, eléggé igazoltam, hogy nem kellett átalakítania: Horváth Rózi nevét pár helyen tapintatosságból kitörölte ugyan, de Szegedy Róza a Horváth Róziért való föllángolás egyre halvá-

¹ U. o. 290. l. — ² U. o. 339—341. l. — ³ L. Császár id. m. 47—48. l.

⁴ M. M. VII. 346—347. l. — ⁵ Id. m. 23. l.

nyodó emléke mellett, a kapott seb után újra fölerősödvé és diadalmasabban élt a munkában — már egész melegében Draguignanban, mikor az első Himfy-strófák születnek: Pais érdekes fölfedezése semmitsem változtatott azon, hogy a *Napló és Francia fogságom* a Liza-ciklus első darabja, hogy Szegedy Róza az igazi hősnője, s hogy iker munkája a *Kesergő szerelemnek*: a kettő egyazon ihlet szülötte.

A *K. Sz.*-hez pedig Horváth Rózinak semmi köze sincs. Ezt, önkéntelenül, legjobban Pais maga igazolja. A kis 14 éves leányka ugyanis, mikor elkeseredett költőnk a tánc hevében megkérte a kezét, mindjárt azt felelte, hogy — forduljon az édesanyjához. S Pais szerint «soká várt és számított költőnkre.»¹ Nem akarok arra hivatkozni, hogy Kisfaludynak eszében sem volt a leánynak írni, soha nem szól arról, hogy feleségül venné, pedig épen szerzőnk beállítása szerint ennek semmi akadályja sem volna; hogy Draguignanban a leányt már nem is említi többé, de azontúl sem soha. Csak azt kérdem, hogy ha Horváth Rózi a *K. Sz.* műzsája, miért *kesergő* akkor a szerelem? S miért szólal meg Himfy Draguignanban akkor, mikor Horváth Róziról nincsen szó, de a badacsonyi szüret ébred újra költőnk emlékeiben?

Szólaltassuk meg magát a költőt. A *K. Sz.* első fogantatásakor mai formájától eltérően, in medias res indul meg. A vval a többször hangoztatott emlékekkel, hogy a leány megvető viselkedése miatt ment hareba, a világ «zürzavarába.» Első és negyedik strófáját — Kisfaludy maga számozta — azért is érdemes közölnünk, mert együttesében ezt a művészi indítékot, s az első szerkezetet megmutatja:

1. Dal.

Semiként se reményhetvén
A' kemény szív' irgalmát
'S tovább immár nem tűrhetvén
Kínainnak nagy halmát,
Vérző szívvel kifejtöztem
Barátom karjaiból,
'S a' vad harcba kiköltöztem
Hazámnak határiból.
Itt hegyeken, erdőkön túl,
A' hol Márs most mindent dúl, fúl,
Kínom' végét — halálom
Talán majd meg találom.

4. Dal.

Mars foglya is, Ámoré is! —
Duplázva van kötelem.
Ámor rabja 's most Mársé is?
Erre vívél szerelem!
Ó te imádott Istenné!
Ha látnád most hívedet,
E tekintet tán meg venné
Göggel sántzott szivedet.
Nézd! az inség keserűség,
Érted esvén, gyönyörűség
Érted égő szívének
Te Tyránja lelkének.²

¹ A hely, amelyre Pais támaszkodik, csak annyit mond, hogy egyik atyafia 1799. márciusában «egy rajzolatot» zárt levelébe, mely Horváth Rózi-tól való. «Ezen rajzolat engem a' múltakra emlékeztetvén, nem szántam volna — — jól megkorhátolni bűnös testemet.» Ez bizonyítaná, hogy Horváth Rózi várt költőnkre? s vajon nem Medínára vonatkozott-e Horváth Rózi rajza?

² N. Múz. 510. Oct. Hung. *Frantzia fogságom* c. kézirat; a *K. Sz.*-nek mai formájában 6. 14—16. dala. —

A 20. dalban arról van szó, hogy «igy megvet egy leány»; a *hegyetlen, az érzéketlen és kemény* leányt mindúntalan emlegeti, s még ha ez a kor divatos, majdnem modoros szólásformáiból került is a *K. Sz.*-be: Horváth Rózira semmiképen sem vonatkozik.

Szerzőnknel azonban ismételten döntő jelentőségű, hogy a *K. Sz.* már készen volt, mikor Kisfaludy Sándor «Szegedy Rózával felelevenítette a régi kapcsolatokat» — tehát 1798. végén. Pais itt hallgat költőnknek Takáts Józsefhez írt arról a leveléről¹, amelyből kitűnik, hogy már 1797 április végén Bécsben Szegedy Rózát kereste s amelyből megtudjuk, hogy ekkor *utazásai közben a H. Sz.* «60 dalokig és 7 énekig szaporodtak.» Ekkor írja az ismert sorokat:²

«Bétsben van e immár Szegedy Rózi ismét? — Köszöntetem ötet. Mit tsinál? — Ázt kérdeztem tőle, mi tévő lenne, ha egy valaki úgy epedne érte, mint Himfy az ő kedveséért? — ha tetszeni fog felelete, hát Himfy kedvesének rajzolásában egészen Öt veszem tárgyomnak.»³

Még a klágenfurti grófné izgató emléke forralja véré, miként két évvel előtte Medina Máriáé, az unzmarkti holdas éjtszaka kábitó érzékisége tölti el, de Takátsot arra kéri, írjon neki Szegedy Rózáról: gondolata házasságon járás visszaszáll haza. Nem véletlen, hogy a VII. ének és a 61—66. dal valóságos apotheosisa Szegedy Rózának, s a 71. az *Édes, kínos emlékezet, ah Badacsony szürete*... Mindez épen az ellenkezőjét bizonyítja a Pais vélt igazának: a *K. Sz.*-nek már az első strófáira Szegedy Róza gögnek látszó hidegsége indította Kisfaludyt; s hogy a *K. Sz.*-et «semmiképpen sem lehet Szegedy Rózához kapcsolni,» hogy «átalakította», «feleségére alkalmazta»⁴, azt a fentiek teljesen megcáfolják.

De így vagyunk — még sokkal inkább — a *Boldog szerelem*-mel is. Pais itt a maga formálta igazság bizonyosságául Horváth Jánosnak egy igen becses észrevételét próbálja kiaknázni. «1798. december 20-án közli Takáts-csal, hogy Himfy Szerelmei első része (tehát már ekkor tervezett másodikát is!): 200 dal, 20 ének: már egészen készen van.»⁵ Minthogy pedig «Szegedy Rózával még nem kezdődött meg levelezése, tehát arra épen nem számíthatott, hogy vele lesz boldog.»⁶ Pedig Kisfaludy már 1797. június 29-én azt írja Vizeletynek,⁷ hogy szabadságra megy s ha addig főhadnaggyá ki nem nevezik, «bosszúságában» megházasodik. Már ekkor akart találkozni Szegedy Rózával Bécsben, bántotta, hogy sem őt, sem Takátsot nem találta ott. Alig egy

¹ M. M. VIII. 117. l. — ² U. o. 122. l.

³ Takáts válaszáat l. Takáts Sándor, *Péteri Takáts József*. 1890. 40. l.

⁴ Id. m. 23. l. — ⁵ *Kisfaludy Sándor*. 39. l.

⁶ Pais id. m. 27. l. — ⁷ M. M. VIII. 116. l.

héttel utóbb Takátstól ismételten Szegedy Rózáról érdeklődik, Himfy epedésével példálódzván. A kettőnek összefüggése — hiszen világos, hogy a gondolat előbb is élt benne, nem levél-írás közben született — még adatszerűen is nyilvánvaló: igenis, költőnk már 1797 tavaszán gondolt a házasságra, és számított rá, bár csak «félve szólamlott meg», hogy Szegedy Rózával «lesz boldog.» Pais azonban csak azokat a dátumokat használja föl, amelyek elgondolásához illenek. Természetesen nem említi, hogy a *Két szerető szív történetének* első levele 1798. szeptember 21-én, a badacsonyi szüret harmadik évfordulóján kelt. Jól ismerem Kisfaludy jegyzetét, hogy «ezen levele soha se jött kézhez,» elfogadom tehát azt az esetleges ellenvetést, hogy ez is utólag került a levél regény élére;¹ de bizonyos, hogy e levél nélkül is, minden szüretkor, most pedig, hogy egyre Szegedy Rózára gondol, folyton eszében járnak a badacsonyi és szigligeti boldog emlékek. «Ez a nagy jövődjű szüret — — — mondja Horváth János — *lett élete legnevezetesebb napja* — — — *Ebből az inspirációból* sarjadt tulajdonképpen az ő egész költészete.»² Íme az ihlet, a fogantatás kérdése! A kidolgozást illetőleg Paisnak tökéletesen igaza van abban, hogy mikor költőnk a *B. Sz.*-et írta, «eleven, friss és állandó élmények álltak rendelkezésére.» Megint csak azt nem értjük, miért állítja a *B. Sz.*-ről is, hogy «semmiképpen sem lehet Szegedy Rózához kapcsolni.»

A *Regékkel* is ilyenformán végez. A *Naplónak* egy helyét idézi, ahol unzmarkti szobájából Kisfaludy egy váromladékot lát (még ekkor nem sejtí, hogy a klágenfurti grófnővel tett útjában milyen emlékezetes lesz neki ez a hely) s Veit Webernek Bécsben sokat olvasott regéi jutnak eszébe. «*Ez már a regé-ihlet*» hirdeti (dőlt betűkkel) Pais, pedig itt még rege-költésről nincs is szó. Sokkal jobb helyet is idézhetek Paisnak. Önélet-rajzában³ világosabban mondja el költőnk:

«A' merre járt, minden váromladékot meglátogatott, kivált az ezekkel bővelkedő német Birodalomban. *Akkor fogantattak képzetében jövődj Regéji* mellyeknek első zavaros Ideáját azonban csakugyan a' születése' helyét környező Sümegh, Tádika, Rezi, Csobáncz, Szigliget, Somló váromladékok támaszták elméjében, még csak alig serdülő korában.»

Horváth Róza költőnk «serdülő korában» még egészen kis-gyermek volt, aligha is ösmerte, a híres szép Szegedy Rózáról azonban már akkor is tudott. Nem fontos, mert ekkoriban a «zavaros ideák» még egyik leányhoz sem kapcsolódnak. Mikor

¹ A második levél is novemberben, tehát egy hónappal a Takátshoz írt szóbanforgó levél előtt kelt.

² Id. m. 35. l. — ³ M. M. VII. 398. l.

a német várakat látja — 1797 második felében — már Szegedy Róza van előtérben. De az, hogy az omladékok láttára regeírásra gondol, még nem «rege-ihlet», inkább csak «zavaros Idea», amelynek feltüntéért nem lehet a regéket igazi műzsájuktól elvitatni. Már pedig a *Csobánc*ról Waldapfel Józseftől tudjuk,¹ hogy költőnk 1802—1803 telén, a *Tátikát* a következő télen írta, a *Somlót* 1805 nyarán kezdte, mindhárom beletartozik a *B. Sz.* ihletkörébe, amelynek — ezt már igazán csak Pais vonta kétségbe — Szegedy Róza a műzsája. Hadd tegyem még ehhez Horváth János tanítását, hogy költőnk «*Csobánca* is egy későbbi badaacsonyi szüreti hangulatának a szülötte s ugyancsak egy badaacsonyi szüretet vetít vissza benne a mohos, regés multba.»² s hadd erősítsem ezt még avval, hogy a *Csobánc* hőse *Szigliget* ura, aki Kisfaludy emlékeinek hangulatával mondja el:

Szigligetben fogunk élni
Szerelmünkben boldogok...

Így fest, amit Pais Károly, eredményeit összefoglalva, ekként fogalmaz meg: «Keletkezésükben — a Két szerető szívnek történetét kivéve — *Szegedy Rózának szerepe nincsen*; a Napló és francia fogságom, a Himfy szerelmei meg az első regék fogantatása *Zalabéri Horváth Rózi iránt érzett szerelméhez kapcsolódik.*»

De hát miért volt ezekre a könnyen cáfolható állításokra a disszertáció szerzőjének szüksége? Azért, mert igazolni akarta, hogy két Kisfaludy Sándor munkálkodott: 1808-ig a *literátor*, azután a *patrióta* — — «az első sorban ihlető erőként az irodalmi élmények működnek», mondja³ s utóbb még határozottabban: «Kisfaludynak minden 1808-ig írt munkája *irodalmi fogantatású*, irodalmi élmények ihlető és irányító hatása alatt készült.» (A *B. Sz.*-ről szerzőnk egészében s maga cáfolja meg állítását.) Elgondolásának alapja nyilván Horváth Jánosnak egy szerzőnkől félreértett sora, hogy «a ciklus első gondolata tisztán irodalmi inspiráció volt»: ebből a mondatból általánosította tételét. Pedig a végeredmény Horváthnál is így hangzik: «*Ő saját élmény-ihletét a petrarchizáló sablonnal kapcsolta össze.*» Pais alapvető tévedése, hogy az irodalmi élményt az ihlettel azonosítja: szerinte Kisfaludyt olvasmányai ihlették. Nem az *ihlet* volt irodalmi, a szenvedélyes, könnyen hevülő költőnek nem volt szüksége a mások ihletére, hogy szerelme dalokra fakassza. Csak példát látott olvasmányában. Lírája a maga ihlettségéből szólt, s a maga érzésvilágának érzékítése;⁴ csak

¹ I. K. 1928. 267. l. — ² Id. m. 35. l.

³ Id. m. 16. l. — ⁴ H. Sz. M. 25. l.

a *miként*ben adtak mások egy-két, vagy sok indítékot.¹ A maga érzelmei ihlették dalra, csakhogy dalait *úgy* mondta el, ahogyan másoknál látta. «*Úgy* mondani azonban — idézem ismét Horváth Jánost² — csak ihlettel, a lélek eredeti, egyéni tartalmába való beolvasztással lehet, s az igazi nagy egyéniség ily átvételek ellenére is új és egyéni.» Legegyszerűbben pedig maga Kisfaludy Sándor mondja meg az igazat a *K. Sz.* 1807-iki kiadásának előszavában: «Ha Petrarca és mások előttem nem énekelték volna, én Himfyt mégis irhattam volna . . . mert, *a' mi az emberben van, az jöhet is az emberből.*»

Kisfaludy Sándor költészete új és egyéni, ihlettsége a verbeli poétáé volt. 1808-ig minden munkája *egy* ihlet-körbe tartozik: szerelméből fogan, s ennek a Liza-ciklusnak egyre forróbban hevítő napja Szegedy Róza volt.

Ha a Liza-ciklustól az ihlet eredetiségét egészében megtagadta szerzőnk, még tovább megy a «másik» Kisfaludynál s jóllehet költészetének szeretetével indult el vizsgálódásaiba, arra az eredményre jut, hogy «most már (1808-tól) azért ír, hogy a hazafias eszméket terjessze . . . Kisfaludynak az irodalom csak eszköz a patriotizmus terjesztéséhez.» Igaz, effélet költőnk néha maga is mond. Dilettánsnak is nevezi magát, aki csak hazaszeretetből ír. Efféle nyilatkozatai azonban mind Hunyadydrámája körül (és csakis ekkor) hangzottak el,³ ekkoriban mondja ismételtlen, hogy a drámát nem mint poéta írta, hanem mint hazafi. De igen jól tudjuk, mindezzel csak a kritika ellen

¹ H. Sz. M. 25. l. — Ilyen indítékok érdekes és eddig nem említett forrásaira akadtam a Nemz. Múzeum már idézett kéziratában (510. Oct. Hung.). Wielandnak ez a sora: «Es glänzt, ich weiss nicht was, im Auge junger Schönen» visszhangzik a 94. dalban:

Az a lelkes nem-tudom - mi
a' mi ragyog szemedben.

A csókolódzó galambpár is Wieland emléke lehet: Im blumenreichen Tal . . . Der Venus Tauben sich im stillen Laube gatten; a 157. dalban finomabban:

Két hó galamb a' szűz előtt
Édesen csókolkozott.

A *Könyvek virágainak* gondos átvizsgálása, amit Waldapfel is ajánlatosnak tartott, még több új eredményre vezetne.

² Id. m. 44. l.

³ A Pais idézte egyetlen helyen, amely későbbi időből való (1824), a *tudós* nevezettől irtózik Kisfaludy és nem a *költőtől* — a humanistákkal szemben rokokó-vonás; nem akar «hiú képzeletektől *puffadt fejeket* fenn hordozó Iróinknak emberi gyengességgel 's gyarlósággal czégeres czéhébe számláltatni.» De ez a gondolat is megvan már a *K. Sz.* előszavának végén s a köv. idézetében:

Weg mit der Schülerwissenschaft!
Weit weg mit Weisen, die sich blähen,
Und klügelnd ohne Sinn und Kraft
Zu Heu des Lebens Blumen mähen.

védekezett — ismeretes, hogy a kritikát nem szenvedhette s álokoskodással is károsnak tartotta. Egyébként nagyon is büszke, sőt hiú és féltékeny volt rá, hogy legünnepeltebb költőnk; élete végéig őszintén vágyódott költői sikerekre, s megsértődött, mikor az akadémiai jutalmat közte és Vörösmarty között megosztották. Költői halhatatlanságáról nem volt kétsége.

Ihlettségében is, alkotásmódjában is megvan a folytonosság. A *Dárday-ház*ról megmutattam, hogy szoros szálak fűzik levélregényéhez¹, az ötletre pedig épen úgy megvolt a példája Gorove László drámájában, mint a Himfy egyik-másik részletére az olasz, francia vagy német lírikusokban. A *lelkes magyar leány*ról Császár Elemér már negyven évvel ezelőtt észrevette,² hogy Orday és Liza sokszor Himfy és Liza. Nemesházi rajzolataiban a Dunántúl nemesi társadalmát vitte színpadra: a *mikéntre* öccse, Károly adta a példát.³ Ihlet és alkotásmód egy maradt haláláig.

Szerzőnknek megint alapvető tévedését az okozza, hogy 1808-ban kettéválasztja a költőt a hazafitól: szerinte Kisfaludy csak azért ír, hogy a hazafiságot *terjessze*. Nem. Kisfaludyban korszerű patriotizmus magának a költészetnek a művelése. «Most van ideje és foganatja — írja már 1808 előtt, a *K. Sz.* előszavában — a jó hazafiságnak. Kiki áldozon, a mivel tud.» Kisfaludy Sándor a maga költészetével áldoz, akkor is, ha annak *Kesergő szerelem* is a címe. Miként Kazinczynak vagy Kölcseynek, neki is a költészet művelése a hazafiság; *magyarul* írni: patriotizmus. 1808-ban a fordulat csak annyi, hogy addig szerelme ihlette dalra, most az ihletet az insurrectio váltja ki belőle, ez fokozza, formálja, élezi a nemesi öntudat és nemesi hivatás felé hazafias meggyőződését. Költészetének új az ihletköre, de hazaszeretete a régi: a magyar nyelv diadala volt az eszménye. Tizenkét millió magyarról álmódott, egy «jövendő nagy és erős magyar nemzetet» látott, s a «szép és nagy termésből» egy kévét a maga munkájának tudott. A vates — a *költő* volt; neki minden költő hazafi volt, ezért volt hazafi — s ez volt mindvégig, fokozódó öntudattal az ő patriotizmusa.

A szerző jól indult tanulmánya tehát helytelen utakra tévedt.⁴ Amit költőnkéről eddig tudtunk, azt megbővítette egy

¹ *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében.* 1927. 45—46. l.

² Császár Elemér, *Kisfaludy Sándor, mint vigjátékiró.* IK. 1898. 257. l.

³ I. K. 1824.55. l.

⁴ Merész, de egészen alaptalan állításai közé tartozik, hogy «Kazinczy állandóan tiltakozik eredeti magyar művek írása ellen,» vagy hogy «Kisfaludy Sándor közönséget akar nevelni (!)». — Hogy költőnk Bécsben már nem drámákat fordít, hanem Tasso *Megszabadított Jeruzsálemét*, Pais szerint «nagy színvonalemelkedés a fordítás tárgyának szempontjából.» (24. l.) Pedig a drámákat hazafiuságból fordítja s költői becsvággyal, Tassót csak «a nyelvtanulás végett» (M. M. VII. 388. l.): a tárgyi szempont tehát az utóbbinál szöbe sem kerülhet.

eddig ismeretlen, új részlettel s valószínűvé tette azt is, hogy a *Két szerető szív története* csak 1806—1807 körül keletkezhetett. De a kép, ahogyan a «két» Kisfaludy Sándort látja, egészen hamis. A «literatort» is, a «patriótát» is félreértette és semmit sem változtatott az irodalmi köztudaton: a Liza-ciklusra költőnk Szegedy Róza iránt érzett szerelme ihlette, s az insurrectio csak új ihletforrás volt a költőnek új alkotásokhoz — de még ezek egyikében-másikában is halhatatlan szerelmének emlékei szólnak.

GÁLOS REZSŐ.
